

Бранко Ћупурдија

Одељење за етнологију и антропологију
Филозофског факултета Универзитета у Београду
bcupurdi@f.bg.ac.rs

Трагови друштвеног живота у бећарцима из Дрежнице

У раду је најпре извршена идентификација народних кола и парних плесова српског становништва на граници Горског котара, Лике и Хрватског приморја. Показало се да ово становништво у периоду између два светска рата и петнаестак година после тога познаје 15 народних кола и 7 парних плесова, међу којима је и бећарац. Откривено је, у периоду од 1989. до 2015. године, 29 бећараца у Дрежници, Бајмоку и Суботици, где су многи Дрежничани насељени после Другог светског рата. Потом су дати подаци о бележењу песама и имена казивача, певача и играча. Затим је на описном, вербалном нивоу, указано на неке одлике начина певања и играња, на друштвени заборав који је прекрио бећарац у старом и новом крају и покушај његове обнове. Показало се да песме опевају физички изглед и понашање бећара и бећаруше, њихов друштвени живот (прело, породица, кафане), могуће напетости и сукобе између појединаца и сиромаштво у породици. Често су дате у шаљивом виду. У раду је, тим пре јер ојкан и бећарац унеколико делују као систем спојених судова, изражено уверење да би систематизација друштвених мотива на којима почива ојкан из Дрежнице могла бацити допунско светло за познавање бећарца и социјалне поетике која лежи у његовим темељима.

Кључне речи: бећарац, начин певања и играња, друштвени живот, Дрежница, Бајмок.

Traces of Social Life in Bećarci from Drežnica

Firstly, the identification of folk dances and pair dances of Serbian population on the border between Gorski kotar, Lika, and the Croatian Littoral has been performed. As it turned out, in the period between the two world wars and some fifteen years later this population knew 15 folk dances and 7 pair dances, among which was bećarac. Between 1989 and 2015, 29 bećarac dances were discovered in Drežnica, Bajmok, and Subotica, where many people from Drežnica settled after World War II. Secondly, the information on songs recordings and the names of song tellers, singers and dancers are given here. In addition, certain characteristics of the manner of singing and dancing are indicated here on the descriptive, verbal level, as well as the social oblivion which prevailed upon bećarac in both old and new surroundings and the attempt of its renewal. As it turns out, these songs tell about the physical appearance and habits of a bećar and a bećaruša, their social life (country gatherings, families, taverns), possible tensions and animosities between certain people and poverty of their families. All this is often presented in a cheerful and humorous manner. In

this work, primarily because, in a way, ožkan and bećarac function as a system of adjoint dishes, a belief is stated that a systematization of social motifs on which ožkan from Drežnica is based upon could put a new light on the knowledge about bećarac and the social poetics which lies in its foundations.

Key words: bećarac, singing and dancing manner, social life, Drežnica, Bajmok.

I Увод

Српско становништво Дрежнице, на тремеђи Горског котара, Лике и Хрватског приморја, у периоду између два светска рата и петнаестак година после тога, познаје више народних кола, од којих је у народу остало боље упамћено њих 15. То су: *кола (обично, крижано, брже и коло са забацивањем десне ноге), паун, коло игра на двадесет и два*, које је, на неки начин, алтернатива *пауну, кукуњешће, крушке, јабуке, шљиве* (које се некад зове и *крушке, јабуке, грозђе*), *сељанчица, ајд на лево, кад се Циго зажели, тарабан, дрмеш, козарачко коло и опшај дири*. У исто време, Дрежничани познају и 7 парних плесова: *бећарац, полку, дамен полку, дрмеш (три корака сим), валицер, танго и свинг*, који се појавио пред Други светски рат или у току њега. (Ћупурдија 2015, 183–184). И на основу овако сведеног приказа певачког и играчког наслеђа становништва Дрежнице види се у каквом се друштву бећарац певао и играо. У том контексту, више од осталих, треба истакнути шетано коло са повратком, уз које се пева ојкан и неке дуже песме лаганијег ритма. Оно, и много тога што га прати, по много чему, пандан је бећарцу у Дрежници.

II Песме

1
Свирајте ми лагани бећарац,
па да видиш какав сам пијанац.

2
Штој бећара¹ тога више нема,
нема, нема, одавде до Срема.

3
Ватајте се цурице до мене,
док се нису поватале жене.

4
Киша пада слева се у долу,

¹ У појединим песмама се уместо бећара појављује, према потреби, неко мушко име, Мане, Ђуро, Миле или неко друго.

мог драгана² све девојке волу.

5

Ај, ја у прело нигде прела нема,
ај, где сте цуре вода вас однела.

6

Ај, тамбурице, сам те ђаво даво,
ај, ја због тебе нисам вечераво.

7

Ај, тамбура се чује иза брега,
ај, иде лола и његов колега.

8

Ој бећарац, плете ти се ланац,
нек се плете није бећар дете.

9

Ај, дико моја, мојега ми меда,
ај, бор и међа у срце ме вређа.

10

Лика гоји коња и јунака,
Горски котар лепи девојака.³

11

Што бећара у срце удара,
литар вина и цурица фина.

12

Пружио се преко поља ланац,
иде Миле и пева бећарац.

13

О, мој Миле⁴, овој песма твоја,

² И уместо драгана се, као и уместо бећара, у појединим песмама, у зависности од ситуације, појављује неко мушко име. У једном случају певач је песму певао на следећи начин: „Киша пада слева се у долу / мог Милана све девојке волу“.

³ У два наврата су варијанте ове песме певане као ојкани: „Ој Лика гоји коња и јунака / ој а Дрежница лепије девојака“ (Вукелић Јово, Дрежничко Поље, 27–29. јул 1990. године) и: „Ој Лика гоји коња и јунака / ој Војводина лепи девојака“ (Маравић Никола, Бајмок 6. септембар 2000. године).

⁴ И у овом случају се име опеваног мењало, тим пре јер музичари нису наплаћивали своје услуге, него су, најчешће од оног ко је поручио песму, добијали пиће. Приликом једног разговора песма је казивана са Јовом, као носиоцем радње. Један од познавалаца начина на

дал ће бити литра вина моја?

14

Што се оно преко поља праши?

Оно Јово на прасици јаши.

15

Сикирице, алај си ми оштра,

били коме до ребарца дошла.

16

Пићу, пићу док је у лајтићу,

кад нестане, ја ћу у кафане.

17

Алај смо се састали бећари,

па ни један за кућу не мари.

18

Пијем вино, ракија ми горка,

код куће ми жена ки девојка.

19

Пијем ја, пије и жена,

а код куће нема леба печена.

20

Ој ракијо, рако, ја те волим јако,

а ти, рако, са мном у канал полако.

21

Бећар јесам, бећарски се шишам,

још се млађан оженио нисам.

22

О мој бабо, жени мене млада,

док ми није посједила брада.

који је функционисао музички оркестар из Томића, у коме је његово отац свирао прим и певао, једном је приликом дао кратак коментар о томе: „Музичари су за пиће свирали, не за паре, и тамба - ламба“. (Саговорник: Брозовић Марко, Суботица, 25. јул 2015). У Томићима се, иначе, за коло и плес употребљава реч „тамбалас“. О томе нам сведочи и последња, девета строфа једне песме истога имена, у којој се пева: „Коло наше `тамбалас` су звали / Лијепо су се млади забављали, / Данас коло ником није блиско / Дрежничани одлазе у диско“. (Gerdićan 2008, 65–66).

23

Мој се шешир не зове шеширом,
шеширином а ја бећарином.

24

Свирајте ми лаганог бећарца,
макар нема ни козе ни јарца.

25

Виде Миле како нам се шири,
из цепа⁵ му печен крумпјер вири.

26

Бећарушо, кад би моја била,
моја би се жеља испунила.

27

Удаде се ћорава и глува,
за бећара који нема ува.

28

Хеј, у мог ћаће пропало имање,
јој, уништи га моје студирање.

29

Ја цурица, мама удовица,
сваку вече долазе двојица.

III О бележењу песама

Као што је поменуто, песме су бележене, казивањем у перо, снимањем на диктафон и видео камером, у периоду од 1989. до 2015. године, најпре у Дрежници, затим у Бајмоку и у Суботици, и поново у Дрежници. У време док је фолклорни код коме су припадале био у Дрежници у пуној снази, певане су на свадбама, прелима и на игранкама у Дому. У време када су бележене, фолклорни код коме су припадале је био одавно раслојен, тако да су, у свим поменутим местима, бележене у кућама казивача и певача. Из тог периода потичу и једини оригинални снимци бећарца из Дрежнице које поседујемо,

⁵ У Дрежници је уобичајен старински назив „жеп“ а не „деп“. По томе се види да је ова песма новијег датума. Иначе глас „ц“ је слабо у употреби. Колико нам је познато, употребљава се у речи „црдина“, у значењу (дрвене) помоћнице или мотке којом се везује воз сена на запрежним колима, и у речима: „целадија“ (пихтија) и „целадати се“ (клатити се у ходу).

праћени музиком са тамбурице и усне хармонике („цитре“, „музике“). У два наврата, у оквиру групног снимања дрежничког фолклора у Бајмоку било је речи и о бећарцу, а неки су том приликом и забележени. Снимане су, као што ћемо касније видети, у просторијама једног културно-уметничког друштва. Овом приликом, песме су дате онако како су и забележене, хронолошким редом, а сврставане су у бећарце или на основу извођења или, у случају када су казиване, на основу мишљења саговорника о песми.⁶

IV Начин певања и играња

Према Младену Лесковцу, бећарац је „изразито регионална песма“ и „релативно врло млада песма“ чија је колевка Срем, Банат и Бачка са Барањом, одакле се преко Славоније и предела насељених Шокцима простире „ваљда тамо негде ка Кордуну и Лици, да би онде, као заустављен преградом јачом и од кордона некадашње Војне границе, као пресечен, нагло устукнуо и умукао“. Формиран је пре средине XIX века, а певан је уз инструменталну пратњу фруле, гајди, тамбурице и хармонике. (Лесковац 1958, 12–14, 26). Стјепан Сремац је унео више светлости у разумевање бећарца у западним крајевима поменути области, а тиме и бећарца уопште. Он је, осим што је био сигурнији у његов географски распоред, показао да бећарац није само песма него и плес: „Бећарац је паровни плес, који је, осим у Горском котару, забиљежен на Кордуну и у Лици. Како и сам назив плеса говори, изводи се на мелодију славонског бећарца, која није доживјела друге промјене, осим убрзања темпа и наглашенијег ритмизирања, а уз плес такођер се пјевају 'бећарци'. Вјеројатно се појавио негдје послје првог свјетског рата и чини се да је управо Горски котар његово исходиште“ (Sremac 1984, 330). Ана Матовић је, бавећи се бећарцима у Војводини, закључила да се први самостални стихови бећараца у двостиху налазе у неким рукописним песмарицама из средине XIX века (Александра Бана, Николаја Беговића, Мијаила Николајевића, Арсенија Ћировића и Симеона Мајинског). На основу проучавања музичких записа најстаријих мелографа код нас, Фрање Кухача и Лудвига Кубе, закључила је да можда ни до почетка XX века није било

⁶ Песме под бројевима од 1 до 6 забележене су од Маравић Милана Максе (1919) у Маравић Драги у Дрежници од 21. до 24. јула 1989, а песме под бројевима од 7 до 9 од истог певача од 27. до 29. јула 1990. Ово су једини снимци бећарца које поседујемо, праћени музиком са тамбурице и усне хармонике. Бећарци под бројем 10 и 11 забележени су 6. септембра 2000. у Бајмоку од Маравић Николе, родом из Пражића у Дрежници. Следећа три бећарца, под бројем од 12 до 14 забележена су од Брозовић Марка у Суботици 18. маја 2012, родом из Томића (разговори вођени 25. јула 2015). Бећарац под бројем 15 забележен је од Зрнић Илије у лето 2012. у Суботици, рођеним у Бајмоку у породици чији су чланови колонизовани после Другог светског рата из Дрежнице. Песме под бројевима од 16 до 26 су забележене од Радуловић Наранце 29. децембра 2012. у Бајмоку, која се 1961. године удајом преселила из Томића у Дрежницу у Бајмок. Напокон, песма под бројем 27 забележена је од Томић Николе са Дадигуша у Дрежници 29. јула 2015, под бројем 28, од Радуловић Бранке из Лукића у Дрежници, такође 29. јула 2015. и песма под бројем 29, од поменутог Томић Николе у Дрежници 30. јула 2015. године.

мелодије бећарца какву данас познајемо под тим именом. Назив *бећарац* се први пут јавља тридесетих година XX века. Пошто се бећарац у Војводини, по правилу, није играо, није било уобичајено његово инструментално извођење, него су свирачи пратили певање. Певање бећараца је, кад год је то могуће, допуњено пратњом гајди, тамбурице или тамбурашких ансамбала, понекад и оркестара, а у скорије време хармоником или гитаром. Бећарац се пева и плеше уз пратњу самице на игранкама или зборовима једино у Чонопљи у Бачкој, где је после Другог светског рата колонизовано становништво са Кордуна и Баније, које је ову навику донело из старог краја (Матовић 1998, 9–10, 15, 25, 29–30, 50).

Према Милану Маравићу, како се показало – најбољем познаваоцу бећараца у Дрежници, бећарци су у овом крају певани пре и после Другог светског рата.⁷ Приликом првог снимања, у лето 1989. године, у његовој кући у Маравић Драги, о чему сведочи наш аудиовизуелни запис, певао је бећарце уз пратњу тамбурице, коју је свирао. Једном би отпевао први стих, а затим би га поновио. Тако је поступио и са другим стихом. Када би први и други стих почињали са „ај“, приликом поновљеног певања „ај“ је изостављано. Након понављања другог стиха, понекад би певање завршавао са „један, два, опса, са“, или са „један, два, опа ра“, или са „један, два, тако да“. Песму је коментарисао на следећи начин: „Тој била пјесма уза тога бећарца“, или: „И то би се пјевало уз тога бећарца“. Плес је описао овако: „Игра се двоје и двоје, напрво и страг, напред и страг. Цура и дечко се у`вате и унда то иде темпо, нејде то брзо“. А показао га је: почињући левом ногом, четири корака напред и четири корака назад. Уз тамбурицу је, осим забележених, певао још четири бећарца, од којих су неки почињали са „Ај, мала моја“ и „Ој девојко“, али је његов глас остао пригушен звуком тамбурице, која га је надјачала. Приликом другог снимања, у лето 1990. године, у дворишту његове куће, о чему такође сведочи наш аудиовизуелни запис, најпре је свирао три бећарца на „фајерици“, што је једна врста усне хармонике, а потом је саопштио њихов текст. То су биле песме: *Свирајте ми лагани бећарац*, *Ја у прело нигде прела нема*, које су нам биле познате од прошле године, и *Ој бећарац плете ти се ланац*, коју смо забележили ове године, а коју је, после извођења мелодије, и певао. Овом приликом је појаснио и начин играња: првом и поновљеном стиху песме одговарају кораци „напрво и страг“ односно четири корака напред и четири корака назад. Потом је, свирајући тамбурицу, певао бећарац који је певао и прошлог лета, *Ај, тамбурице, сам те ђаво даво*, и два нова бећарца, *Ај, тамбура се чује иза брега* и *Ај, дико моја, мојега ми меда*. На снимању прошлог лета се догодило да четири бећарца нису забележена јер је звук тамбурице надјачао глас певача, а овог лета један бећарац, који почиње

⁷ О бећарцу у Дрежници пре Другог светског рата на свој начин сведочи исказ једног од саговорника, који је 1938. године имао „цитре“. Живео је, пре колонизације у Бајмок, у Косановићима у Кракару. За њега је бећарац био сличан лаганом валцеру. Плесао се „два корака тамо два амо“, уз усну хармонику. „Мало (је било) и срамота играти у пару. Чим играш с неким већ си везан“. Саговорник: Косановић Слободан, Бајмок, 4. мај 2002. године.

стихом *Бећар`есам да ми треба пара*, забележен је само делимично, јер је други стих остао прекривен забором певача.

Иако су главни токови бећарца, као песме и плеса, замрли почетком шездесетих година XX века, или можда нешто касније, он се као песма, крајње спорадично, појављује и после тога, и пева се нешто другачије. Једна од припадница млађе генерације (1959) пева бећарац тако што на почетку првог стиха и његовог поновног певања додаје узвик „хеј“, а у другом стиху, испред оба певања, додаје узвик „јој“. Ово нам уједно показује да су млађе генерације навикле на употребу гласа „х“, који није био познат старијим генерацијама Дрежничана. У певању то гласи: „Хеј, у мог ћаће пропало имање / хеј, у мог ћаће пропало имање / јој, уништи га моје студирање / јој, уништи га моје студирање“. Иначе, у Срему, где се бећарци певају спорије него у другим деловима Војводине, певање „на хај“, „ај“ или „хеј“ указује на „лаганију верзију бећарца“. Ова, сремска варијанта бећарца, која има „хај“ или сличну почетну формулу, пева се и у другим деловима Војводине, али знатно ређе и у бржем темпу. У Срему се, иначе, пева и брзи бећарац, али ређе него лагани. У Банату и у Бачкој се „сремска“ варијанта бећарца, који садржи „хај“ на почетку, пева понекад. (Матовић 1998, 45–46, 48).

Видели смо да је један број песама забележен у Бајмоку, где је, крајем 1945. и почетком 1946. године, насељено 300 породица из Дрежнице са око 1700 душа (Ћупурдија 2010, 241, 243) и Суботици, где су се касније многи Дрежничани и њихови потомци населили из Бајмока. Током групног снимања песама и кола из Дрежнице, вршеног 28. маја 1995. године у Бајмоку, у просторијама КПД „Јединство-Egyseg“, о чему смо направили видео запис, у једном наврату је, на кратко, поменут и бећарац. Један од учесника је том приликом певао песму: „Свирајте ми лагани бећарац / па да видиш какав сам пијанац, едан, два, тако да“, док су две учеснице уз то плесале у пару, два корака напред, два назад, са окретом у леву страну.⁸ Током групног симања песама и кола из Дрежнице, обављаног 6. септембра 2000. године у Бајмоку, у истим просторијама као и пре пет година, о чему, такође, сведочи наш аудиовизуелни запис, појавила су се два значајна момента, везана за бећарац.⁹ Први се тиче начина певања. Три песме, које је Милан Маравић из Маравић Драге певао као бећарце, у Бајмоку су певане као ојкани (*Ој, бећарац, плете*

⁸ Том приликом, снимљено је 12 учесника, а бећарац су извели Маравић Никола (родом из Пражића), Маравић Милица, девојачки Вукелић (Јагетићи), и Вукелић Евица, девојачки Вукелић (Јагетићи).

⁹ Том приликом снимљено је 17 учесника: Маравић Раде (родом из Селишта), Радуловић Наранца, девојачки Томић (Томићи), Ивошевић Дарка, девојачки Косановић (Косановићи), Таталовић Велимир (Зечево Бррдо), Маравић Михајло (Пражићи) и Десанка, девојачки Ивошевић (Благај), Боца Никола (Брезно) и Милосава, девојачки Таталовић (Брезно), Вукелић Душан-Рекица (Јагетићи) и Смиља, девојачки Томић (Томићи), Ћупурдија Милица, девојачки Радуловић (Локва), Маравић Милица, девојачки Вукелић (Јагетићи), Вукелић Евица, девојачки Вукелић (Јагетићи), Косановић Слободан (Косановићи), Маравић Никола (Пражићи), Ивошевић Д. Бранко (Благај) и Радуловић Милан-Кобац (Брезно).

ти се ланац, Ватајте се цурице до мене и Ја у прело, није прела нема). За ово питање је можда релевантна и чињеница што међу колонистима у Бајмоку, па и приликом поменутог снимања, нико није свирао тамбурицу, која је обавезна уз бећарац. Али, оно што се у овом контексту чини најважније, је питање односа ојкана и бећарца у једној динарској регији каква је Дрежница.¹⁰ Према многим показатељима које имамо, ојкан у овом натпевавању и надигравању увелико превладава. У вези са тим треба поменути да су на потоњем снимању у Бајмоку три двостиха о бећарима и четири двостиха о тамбурици (која је везана за бећарац, али не само за њега), певана као ојкани, мада би, на први поглед и формално посматрано, било очекивано, бар кад је реч о бећарима, да су ти двостихови, по својој структури, везани за бећарце.¹¹ Истини за вољу, има и обрнутих примера – да се колска песма пева као бећарац. Видели смо да је Милан Маравић у лето 1989. године певао песму: „Ватајте се цурице до мене / док се нису поватале жене“. По њеном садржају се види да је то колска песма, шта више, то је својерстан позив у коло, у коме се пева ојкан.

Други значајнији моменат је дискусија о бећарцу коју су водили поједини чланови приликом поменутог групног снимања у Бајмоку, а да нису имали увид у снимање бећарца које смо обавили у Дрежници десетак година раније. Иако су сви рођени у Дрежници током двадесетих, тридесетих и четрдесетих година XX века, њих петоро је имало подељена мишљења о

¹⁰ Питање односа ојкана и бећарца је, на неки начин, поставио још 1987. године Милан Дивјак : (Milan Divjak: *Lički ojkani: bečarski divani Like*). Од 449 песама, колико их укупно има у књизи, у поглавље о бећарима сврстана је 31 песма, од којих се бећар, бећарина и бећарити помињу у 15, а у целој књизи се бећар, бећарић, бећарина, бећаруша, бећарити и бећарски помињу у 26, бараба у једној, момак у 4, дичак или дечко у 7, јање у 15, мали у 25, драган или драги у 30, лола у 33 и дика у 53 песме. (Cf. Divjak 1987, 60–63, 74). Ово питање захтева научну расправу, у коју се поменути аутор није упуштао, што је, уосталом, истакла и једна од рецензенткиња књиге, када је написала: „Ova knjiga otvara niz zanimljivih pitanja, o vezi bečarca i ojkana, međusobnom preuzimanju motiva, o migracijama usmenih tvorevina, ali nije njena ambicija da ih razreši“ (Kleut, 1987: poslednja klapna). Чини се да најважнија страна поменуте књиге лежи у чињеници што је од заборавља спасен значајан број песама и што је учињен први покушај њиховог груписања на социјалној основи. Не улазећи у вредновање саме типологије, треба рећи да она, у ширем смислу посматрано, указује на пут којим треба ићи како бисмо једног дана стекли прецизнији увид у поетику социјалних односа која лежи у ојкановим темељима. На сложен однос ојкана и бећарца упућује и књига Ненада Грујичића *Ојкача*, у којој се, од 526 песама, углавном двостихова, колико их укупно има, бараба и барабљење помињу у 30, бећар у 6 песама, лола у 21, и дика у 14 песама. Насупрот томе, бећар је централна личност у антологији Младена Лесковца о бећарцу, док се бараба и не помиње. (Cf. Grujičić 1988, 36–116). За Славицу Гароњу Радованац, бећарац и ојкача су иста песма. Разлике у начину извођења произилазе из припадности различитим културним басенима, панонском и динарском (Garonja Radovanac 2015, 204). О ојкану и ојкачи видети и Ivkov (2009) и Kenjalović (2014).

¹¹ На првом Дрежничком прелу, одржаном у Бајмоку 17. новембра 2012. године, три су ојкана, због помена бећара и тамбурице, певана као бећарци: „Тамбурице с четири жице / кажите ми ће преле цурице“, „Бећарино, моја стара лоло / кад си бећар ко те не би вола“ и „Кад бећари шором запјевају / сама им се врата отварају“. (Cf. Ćupurdija 2013, 65). Ипак, за поменуте песме није било потврде да се ради о бећарцима.

бећарцу у Дрежници, док се већина, њих дванаесторо, није упуштала у расправу. Троје учесника у расправи је сматрало да је бећарац, након колонизације, затечен у новој средини, да је део бајмочке, таванкутске и буњевачке традиције. Насупрот томе, њих двоје је сматрало да је донет сеобом из старог завичаја. На крају расправе су оно двоје учесника, један мушкарац и једна жена, који су тврдили да је бећарац игран и певан у Дрежници, уз песму *Ој бећарац плете ти се ланац*, на мелодију бећарца, певали и плесали бећарац, окрећући се најпре четири корака у леву и четири корака у десну страну, настављајући даље кораке на десну страну. Притом је један од учесника у расправи изнео став да се уз ту песму не плеше, нашто је, на крају плеса, учесница у плесу одговорила да је то бећарац. Очигледно је да су они плесали бећарац нешто другачије него Милан Маравић у Дрежници, пре десетак година, мада је број корака у оба случаја био исти. Код њега је плес почињао кретањем напред-назад, док је у овом случају одмах почињао окретом. Али, код неких припадника млађе генерације Дрежничана, који данас живе у Суботици, може се запазити да су, крајем педесетих и почетком шездесетих година прошлог века, док су још живели у Дрежници, у Дому плесали бећарац два корака лево и један десно. За њих је бећарац био главни, весео плес, а плесао се уз валцер, свинг, кукуњешће и друга кола.¹²

Ова расправа о бећарцу може бити знак неких процеса који су се догађали у новој средини, али и у старом крају. Прво, дрежнички фолклор у Бајмоку се, по досељавању, брзо гасио, а културноуметничка друштва га нису прихватила. Тако је отворена могућност да бећарац буде заборављен. Они који су можда нешто и знали о бећарцу, то су за неколико деценија непевања и неиграња, могли заборавити. Друго, поменута расправа је показала исто што и начин певања: песма која опева бећара, пева се као ојкан. У том смислу треба разумети једну од учесница у расправи када је, на помен бећарца, рекла: „Тој само пјесма“ (Д. Маравић). И, треће, и можда најважније, понајпре ће бити да бећарац није равномерно ухватио корена у свим крајевима Дрежнице. Његово извођење је било везано за музичке инструменте, тамбурицу или усну хармонику и, самим тим, било га је теже певати и играти од ојкана, за чије певање и играње нису били потребни никакви музички инструменти. Овоме у прилог иде и чињеница да се неки врсни познаваоци дрежничке песме и игре у поменутој расправи нису оглашавали. На основу свега, види се да је бећарац у некадашњој Дрежници, поготово у односу на ојкан, који је певан у колу и изван њега, имао ограничен домет. Осим тога, бећарцу се у Дрежници, као и у Бајмоку, постепено губи траг, поготово после шездесетих година XX века, после чега се, као песма, јавља крајње спорадично. Српско културно-уметничко и духовно друштво „Ђурђевдан“, које је у Дрежници формирано 1993. године, нема на свом репертоару бећарце.

¹² Саговорник: Брозовић Марко, Суботица 25. јул 2015. године.

V Трагови друштвеног живота

Поједини истраживачи су већ истакли друштвени и психолошки значај бећарца. Тако Младен Лесковац пише да је он „регистратор и лирски хроничар, па и регулатор живота и догађаја на селу читавога једнога знатнога краја“. У њему је садржана психологија која нагиње ка реализму, „са врло доследном помереношћу њеном ка хумору; отуда и његов веома развијени смисао за карикатурално и гротескно“ (Лесковац 1958, 37, 44). И поједини млађи истраживачи бећарца, обогачени новијим приступом истраживању, дали су свој допринос овој теми. Тако Ана Матовић, истражујући бећарац у Војводини, указује да он, иако у већини случајева не садржи „ни естетски доживљај лирске песме, ни узбудљивост приповедања догађаја епске песме или баладе“, ипак садржи много вести о крају из кога потиче и о људима и појавама из тога краја. „Тако посматран, он се јавља као преносилац порука истраживачима културе, другачијих од порука које пружа учесницима комуникације у својој средини“. Прецизније казано, у њему су „на подсмешљив начин оцртане социјалне и економске одлике заједнице, психолошке карактеристике њених припадника, извесне значајне друштвене и историјске појаве“ (Матовић 1998, 19, 40). Имајући у виду друштвену и географску условљеност бећарца и разлике у његовом извођењу, за очекивати је да ће истраживање бећараца у Дрежници указати на неке друштвене садржаје који се у њему крију.

Мада број сакупљених бећараца из Дрежнице није велик, у њима се ипак, понекад у шаљивом виду, оцртавају обриси друштвене заједнице која га употребљава. Опеване су, на потезу између Лике, која гоји коње и јунаке, и Горског котара, који гоји лепе девојке, на коме се налази Дрежница, неке црте физичког изгледа и понашања бећара. То је углавном млад момак („још се млађан оженио нисам“), који хоће да се жени пре него што му поседи брада, који се „бећарски шиша“, чији се шешир не зове шеширом, као код већине мушкараца који га носе (у свакидашњем говору најчешће „шкриљак“), него „шеширином“. Опис његовог физичког изгледа је употпуњен сазнањем да се он шири, гоји, и то од кромпира који му вири из цепа, а који у Дрежници увек добро успева, баш као и пасуљ, купус, кораба и друго. Он понекад „нема ува“ а његова жена је „ћорава и глува“. Преко поља не јаше на коњу, који се у овом крају гоји за јунаке, него на прасици, у облаку прашине, па је, самим тим, антипод јунаку. Склон је вину и младим „цурицама“, које га у срце ударају. Кад нестане кућних залиха пића, одлази у кафане. Посматран из перспективе његове драге, он је, некад као драган, а некад као Милан, описан као човек кога „све девојке волу“. Насупрот бећару, који се помиње у седам песама, бећаруша се помиње само у једној. Она је пожељна прилика за бећара, његов жељени пар. („Бећарушо, кад би моја била, / моја би се жеља испунила“).

Осим личног, песме опевају и социјални живот, симпатије момака и девојака, прела, тамбурице, стање у породици, кафане, испијање вина и ракије, што упућује на веселу атмосферу, зачињену хумором. Припреме за кафану бећар обавља још код куће. Ту се пије док има алкохола, а онда се

одлази у кафану. („Пићу, пићу, док је у лајтићу, / кад нестане, ја ћу у кафане“). Тако припремљен, бећар долази у кафану, где музичари свирају за пиће. У таквој атмосфери страда и појединац и породица, јер бећари, кад се састану, „за кућу не маре“, пију вино, ракија им горка, а код куће им „жена ки девојка“, пију они, пију им и жене, „а код куће нема леба печена“. И на крају, бећар, зато што ракију воли јако, завршава у каналу. Али, као што често бива, од весела до претње насиљем само је један корак. Тако се једном приликом младом бећару, бећарцу, прети ланцем који се за њега плете, нашто он одговара да га то не брине јер „није бећар дете“, односно да ће знати како да се одбрани од могућих напада. Претња насиљем присутна је и у песми у којој се каже да би „сикирица“ могла неком доћи до ребара.

Жељи за весељем не може се одупрети ни убога сиротиња, и по цену да остане без свог иметка, козе и јарца. И она наручује да јој свирају лаганог бећарца. Притом, мушка сиротиња је у бољем социјалном положају од женске сиротиње; док прва тражи да јој се, упркос сиромаштву, свира лагани бећарац, друга је, осакаћена одсуством мушке главе у породици, родитељском и супружничком заштитом, у ситуацији да пристане на слободније љубавне односе, што подразумева да у њих ступају и малолетне девојке („Ја цурица, мама удовица, / сваку вече долазе двојица“). Пут према сиротињи, пропасти породичног имања, а можда и саме породице, може бити отворен уколико млађи чланови не извршавају своје школске обавезе, што зна исцрпсти породичну благајну до краја. („Хеј, у мог ћаће пропало имање / јој, уништи га моје студирање“).

VI Упоредна перспектива

У намери да се упореде неки елементи бећарца из Дрежнице и Војводине, поготово положај бећара у њима, треба најпре указати на друштвене услове у којима су бећарци настајали и у којима су употребљавани. Песме које су овде дате певане су у Дрежници у периоду између два светска рата и петнаестак година после тога. У већини села становници имају исто презиме, по коме село понекад носи име. Има знатно мање презимена него села и заселака. Око 60 села и заселака има 14 презимена. Поједина презимена се појављују у више села. (Maravić 1982, 12–14). Становници села, осим што су суседи, често су и рођаци. Међу становницима влада солидарност, поготово у тешким ситуацијама. Дрежница је у то време, поготово пред Други светски рат, заклоњена од главних саобраћајница и јачих спољних утицаја, пренасељена, што доводи да честог исељавања становништва у друге крајеве Југославије и у иностранство. (Tomić Војанов 1982, 623–654; Zrnić 1982, 601–622). Робноновчани односи још увек нису докинули патријархални начин живота. На веселима, пре свега прелима и свадбама, на цени су добри певачи и играчи, који умеју да поведу коло. На свадбама су познате улоге: старог свата, војводе или барјактара, ђевера, младиних дружица, кума и других часника. О бећару нема помена. О њему можемо судити само на основу онога што песма каже о њему. А у

песми, видели смо, он зна бити предмет шале: понекад је, као и његова жена, физички осакаћен, недостају му поједини делови тела, јаши на прасици а не на коњу и као такав је антипод јунаку. Судећи по опису из песме, не би се могло рећи да је бећар омиљен лик у свакидашњем животу, поготово не институционализован. Пре би се могло рећи да је он лик коме се други подсмевају. У исто таквом, ако не и у лошијем полажају од њега је, како нам сведочи један девојачки ојкан, само бараба, који понекад долази из града: „Мани ме се, барабо из града / твоја ми се љубав не допада“.¹³

Са друге стране, теренска истраживања која је Ана Матовић обавила у 12 места у Војводини у периоду од 1985. до 1987. године, када је од 35 казивача забележено скоро 400 бећараца, показују да су бећарци у живој употреби. То је омогућило детаљнија истраживања многих питања. Показало се, поред осталог, да су бећари појединци који су се посебно издвајали певањем, духовитошћу и шеретлуком, а бећаруше су девојке и жене које имају такве особине. „Интересантно је да различите средине различито вреднују личности ових несумњиво издвојених појединаца – од сасвим негативних до позитивних оцена, преко свих међуступњева“. Негативан однос према бећарима су најчешће имали родитељи девојака, које више воле бећаре него мирне момке. Такав однос су имали и професионални сеоски музичари, гајдаши из Ковиља и Панчева и хармоникаши из Стапара. Они су много певали бећарце, али у својој бити нису били весељаци већ „увесељивачи“ за новчану надокнаду. Они су вероватно у правим бећарима видели ривале у забављачкој делатности, па су о њима лоше говорили, као о пијаницама, лоповима, коцкарима и људима који јуре туђе жене. Ипак, у већини крајева је бећар био на цени.

„Истим одликама, које красе бећара, одликује се и бећарац. Као што је бећар био прва личност у селу, радо зван и виђен на сваком весељу и скупу, тако је и бећарац `главна песма`, која се певала у Војводини такорећи у свакој прилици“ (Matović 1998, 5–6, 21–22).

И из овако сведеног приказа улоге бећара у Дрежници и Војводини виде се јасне разлике између њих. Притом треба имати у виду да грађа о њима потиче из различитих културних зона, динарске и панонске, и из различитих историјских периода; када је Дрежница у питању, односи се на деценије око средине XX века (мада је бележена касније), а када је Војводина у питању, из средине осамдесетих година XX века. О бећару и бећарцу из Војводине можда више од осталог говоре две чињенице: да музичари свирају за паре, што је знак даљег слабљења, ако не и гашења, патријархалних односа, и да је бећар нека врста институције. О томе у фолклорној грађи из Дрежнице нема говора. Прилично тешко се бећар пробија на јавну сцену Дрежнице, где доспева само у песми. Не улазећи у питање генезе ојкана и бећарца, има се утисак да бећар (и бећарац уопште), првенствено као оличење равничарске, панонске

¹³ Саговорница: Радловић Наранца, Бајмок 1. септембар 2000. године.

културне зоне, у планинској, динарској културној зони, у извесном смислу, живи у сенци ојкана. О томе на свој начин сведочи и чињеница да смо у последње три деценије (1985–2015) забележили око 1020 двостихова, првенствено ојкана и њихових варијаната из Дрежнице, и најмање осам начина певања односно разлагања и понављања слогова у стиху као и понављања самих стихова ојкана.

Улога бећара у Војводини унеколико подсећа на улогу коју „викало“, уткан у процес рада на селу, има у Босанској крајини, о чему нам сведочи фолклорна грађа забележена у другој половини осамдесетих година XX века. То је, по могућности, духовит човек, најгрлатији у крају и један од најбољих певача. Он учествује у покривању кућа у селу. Том приликом изговара стихове ојкаче, обавештава село ко покрива кућу и ко је шта донео од дарова (милоште), засмејава присутне, даје коментаре на рачун домаћина и пријатеља који су донели дарове.

„Окићен пешкирима и најбољом кошуљом, чим је кров покривен, викало силази и `води` ојкачу. Викало последњи одлази кући, промукао, али и богато награђен“. (Grujičić 1988, 21–22).

VII Закључак

Истраживања су показала да је бећарац, као песма и парни плес, који су најчешће певани и играни уз тамбурицу, био у употреби у Дрежници у периоду између два светска рата, до шездесетих година XX века, можда и нешто дуже, док није замро постојећи фолклорни код. После тога јавља се крајње спорадично, као песма. У више песама је опеван физички изглед бећара и његово понашање. Насупрот бећару, који се помиње у седам песама, његов женски пандан, бећаруша, помиње се само у једној песми, као неко ко је пожељна прилика за њега. Песме опевају и поједине моменте из социјалног живота бећара, симпатије и љубави између момака и девојака, тамбурице, прела, стање у породици и кафане, употребу вина и ракије, што често подразумева веселу атмосферу, праћену хумором, претњу насиљем и завршетак „радног дана“ у каналу. У три песме је опевана сиротиња: веселјак чије се имање састоји од козе и јарца; породица која је осакаћена одсуством супруга и оца, што отвара простор да малолетна девојка ступа у љубавне односе; и пропаст породичног имања, а можда и породице, због јаловог школовања млађих чланова, које оптерећује породичну благајну.

Они који су бећарце стварали и употребљавали знали су о њима више него ми данас, разговарали су песмама, оне су им нешто значиле. Вероватно су знали, бар кад је локална заједница у питању, који су догађаји и прилике послужили као основа за њихов настанак, и на кога или на шта се односе и шта је у њима истинито а шта није. Они, пак, који бећарце посматрају са дуге историјске дистанце, изван првобитног фолклорног контекста, у ситуацији су, и то тежој, да за тим трагају накнадно. У тој потрази треба претрести многе детаље из локалне историје и све облике усмене поезије, поготово ојкане. Очекивано је да би они могли бацити допунско светло за познавање бећарца и

социјалне поетике која лежи у његовим темељима, тим пре што ојкан и бећарац унеколико делују као систем спојених судова. А и иначе, независно од тога, већ је крајње време да се учини, макар једна и макар на једном локалном или регионалном нивоу, систематизација ојкана на основу свих или већине важних друштвених мотива који леже у његовим темељима.

Литература

- Ћупурдија, Branko. 2010. *Porodica kolonista u Bajmoku 1945–1948*. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Ћупурдија, Branko. 2013. „Kulturni i umetnički sadržaji prvog Drežničkog prela“. *Luča: časopis za kulturu, umetnost i nauku* (br. 4, godina XXII): 64–66.
- Ћупурдија, Branko. 2015. „Kolske pesme Srba iz Drežnice u južnoslovenskom folklornom kontekstu“. *Ljetopis Srpskog kulturnog društva „Prosvjeta“* (svezak XX): 176–217.
- Divjak, Milan. 1987. *Lički ojkani: bećarski divani Like, Knjiga prva*. Novi Sad: Zadužbina Milana Divjaka.
- Garonja Radovanac, Slavica. 2015. *Srpska književna krajina: od baštine do egzodusa*. Novi Sad: Prometej.
- Gerdijan, Sofija. 2008. „Tambalas“. *Godišnjak Matice drežničke: časopis za nauku, kulturu, književnost i umetnost* (god. 2, br. 2): 65–66.
- Grujičić, Nenad. 1988. *Ojkača*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
- Ivkov, Vesna. 2009. *Oj, ojkane, pjesmo moja mila: oikanje-savremen vojvođanski vokalni oblik Srba iz Hrvatske*. Sombor: Gradski muzej Sombor.
- Kenjalović, Milorad. 2014. *Pjesmo moja roditelja moga: tradicionalno narodno pjevanje sjeverozapadne Bosne sa posebnim akcentom na „ojkači“*. Banja Luka: Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske, Monografije, knjiga 22, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 30.
- Kleut, Marija. 1987. Iz recenzije. U: Divjak, Milan *Lički ojkani: bećarski divani Like, Knjiga prva*. Novi Sad: Zadužbina Milana Divjaka, poslednja klapna.
- Leskovac, Mladen. 1958. *Bećarac – antologija*. Novi Sad: Matica srpska.
- Maravić, Manojlo. 1982. „Iz prošlosti Drežnice do 1918. godine“. U *Partizanska Drežnica (Zbornik 12)*, ur. Đuro Zatezalo, 11–48. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
- Matović, Ana. 1998. *Bećarac u Vojvodini: oblici i razvoj*. Novi Sad: Matica srpska, Odeljenje za scensku umetnost i muziku.
- Sremac, Stjepan. 1984. „Narodni plesovi na području Općine Vrbovsko“. U *Općina Vrbovsko: njena prošlost, njena sadašnjost*, ur. Blagota Draškić, 329–332. Zagreb: Skupština općine Vrbovsko i Školska knjiga.

Tomić Bojanov, Nikola. 1982. „Migracije naroda Drežnice u vremenu od 1920–1941. i njegovo učešće u NOR-u“. U *Partizanska Drežnica (Zbornik 12)*, ur. Đuro Zatezalo, 623–654. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.

Zrnić, Mirko. 1982. „Odlazak Drežničana na rad u SAD i zemlje Evrope (1895–1939)“. U *Partizanska Drežnica (Zbornik 12)*, ur. Đuro Zatezalo, 601–622. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.

Усмени извори

Саговорници из Дрежнице: Маравић Милан Максе (Маравић Драга), Томић Никола (Дадигуше) и Радуловић Бранка (Лукићи);

Саговорници из Бајмока: Маравић Раде (Селиште), Радуловић Наранца, девојачки Томић (Томићи), Ивошевић Дарка, девојачки Косановић (Косановићи), Таталовић Велимир (Зечево Брдо), Маравић Михајло (Пражићи) и Десанка, девојачки Ивошевић (Благај), Боца Никола (Брезно) и Милосава, девојачки Таталовић (Брезно), Вукелић Душан-Рекица (Јагетићи) и Смиља, девојачки Томић (Томићи), Тупурдија Милија, девојачки Радуловић (Локва), Маравић Милица, девојачки Вукелић (Јагетићи), Вукелић Евица, девојачки Вукелић (Јагетићи), Косановић Слободан (Косановићи), Маравић Никола (Пражићи), Ивошевић Д. Бранко (Благај) и Радуловић Милан-Кобац (Брезно);

Саговорници из Суботице: Зрнић Илија и Брозовић Марко (Томићи).

Примљено / Received: 22. 02. 2016.

Прихваћено / Accepted: 19. 09. 2016.